

önsöz

deniz gündođan ibriřim

Bu yazıya Leyla Erbil'in *Cüce* adlı romanından iki alıntıyla başlamak istiyorum:

*"Ne var ki, dünyada yoksa da bir örneği, modeline rastlanmamışsa da 'hiç yazar'ın milattan öncede ve sonrada, sandığımızdan da çoktur onlar, halkların "hiç halk" olanları gibi ve değillerse mezralarda, işkencelerde, dağlarda ve bayırlarda, ya da toprak altlarında beklemektendirler günlerini unutmayan, gide rek devleşen bir bilinç gibi."*¹

*"Uzun süreler unuttuğun aynayı arada bir anımsıyor, önünden gezerken laf atıyordun ona: Öyle olsun bakalım! Küs değilim, kızgın değilim sana; baş eğmiştin bulantının sonuçlarına, sessiz sedasız, belleğinin bir gözünde saklı bireyi taşıyarak başlamıştın yeniden yaşamaya dünyamızda Pessoa gibi!"*²

...

Erbil'in *Cüce*'sinde ana karakter Zenîme Hanım'dır. Onun bilincinden firari cinnet haliyle bu dökülenler, kadının ev içine kısırılışı ve toplum tarafından sömürülüşü karşında yükselen koyu gölgeli bir cevaplar silsilesidir. Zenîme Ha-

¹ *Cüce*, Leyla Erbil, Kanat Kitap, s: 29

² *A.g.e.*, s: 9

nım³ toplumun bütün normlarını yerle yeksan eden, etrafının yadırgamasına karşın yalnız yaşayan ve kimseye boyun eğmeyen bir kadın yazardır. Zenîme Hanım, yazarlık kariyeri boyunca türlü “kutsal” tekniklerle inşa edilen “hiç yazar”ın ve “hiç halk”ın, belki de zorla kaybettirilenin, ne anlama geldiğini haykırır bize. Yargılayıcı ve kıyıcı eril iklim onun bütün hücrelerini ziyaret eder. Buna karşın Zenîme Hanım yırtarcasına o eril iklimi, o iklimin tam göbeğine çöker ve çöktü mü bir kez, iklimi tersinden yeşertir. Sanatını konuş-turmaya başlar:

“Kendisi karakalemle, bodur şövalyelerle, kılıç ve kılıç boyunda erkeklik organı desenleriyle kenar süsleri de çiziktirmişti bazı sayfalara. Hangi savaştan söz ettiği hiç anlaşılıyordu.”

Zenîme Hanım’ın hangi savaştan söz ettiği bellidir aslında. Erkek merkezli dünyada var olma mücadelesi içinde erkeğin hep üstün varlık olarak kabul gördüğü tarihe başkaldırır yazar Zenîme. Bilinir ki tarih kadınları pek sevmez ve kadınları sayfalarına dâhil etmez; kadınları tarihe dâhil etse de kadınlarla özdeşleştirilen türlü entrikaları, aşk çalkantılarını, büyüü, fitneyi kitabın kapağına yerleştirir. Zenîme Hanım ise bir yazar müdahalesiyle erkeğin avcı, kadın ise av olduğu yekpâre tarihi, bulantının, korkunun, hiçliğin patikasından geçerek yeniden yazar. Tarihin öznesi olur. Ayna elbette bir metafordur Erbil edebiyatında. Yukarıda alıntıladığım ayna bölümünde Fernando Pessoa’ya⁴ ve Sartre’in *Bulantı*’sına gönderme yapar Erbil. Aynaya hapsolan bütün kadınlar yansır Zenîme’nin bedenine ve o bütün kadınların tarihlerine,

³ Soysuz; esasen o kavimden olmayıp sonradan ona katılan kimse anlamına gelen köksüz “zenim” kelimesinden türeyen bir Zenîme’dir kendisi.

⁴ Pessoa “Portekizcede “kişi” anlamına gelir ve maske anlamı taşıyan “persona” kelimesinden türemiştir.

yok oluşlarına bir bir tanıklık eder. Aynaya göçen, göçmek zorunda bırakılan kadınların hikâyelerine... *Cüce*'de kocası tarafından dövülen ama "*Edemem onsuz! [...] Ben onun sıcağına alıştım, sen bilmezsin!*" diyen evdeki sessiz "melek" Hatçeabla'nın giderek hiç kimse oluşunun hikâyesine...

Elinizdeki çok kıymetli *EVDEKİ MELEĞİ ÖLDÜRMEK: Feminist Edebiyat Eleştirisi ve Feminist Eleştiri Yazıları* kitabı, tıpkı yazar Zenîme Hanım'ın hudutları epeyce geniş eril iklimin tam göbeğine çöküp cinsiyeti kuran söylemleri eleştirmeden geçirek kendi içinde yeniden inşa etmesi gibi önemli bir müdahaleyle okura ulaşıyor. Bu kitap, "evdeki melek" figürüne ve modern cinsiyetçi düşünme biçimine itirazını feminist edebiyat eleştirisinin Türkiye'deki ayrıntılı panoraması üzerinden dile getiriyor. Feminist edebiyat eleştirisinin Türkiye'de nasıl yeşerdiğini, çeşitlendiğini ve kök saldıığını birçok kitap incelemesi üzerinden okura aktarıyor. Feminist eleştirinin ve birlikte düşünülmesi gereken erkeklik çalışmalarının kuramsal arka planını, yöntemlerini ve üslubunu bütün yaşanmışlığıyla, yani hem bireysel hem toplumsal anlatılar ve anekdotlarla sıkı sıkıya örüyor. Başka deyişle, Onur Bütün'ün incelemeleri tanık olmaktan ve beyan etmekten geçen bedensel gerçeklikleri ve konumlu bilginin önemini öne çıkarırken eril edebiyatın hem tematik hem anlatsal boyutlarını yeniden düşünüyor. Bu kitabı okurken bir yerlerden kulağınıza Donna Haraway fısıldayabilir ve "medeni erkeğinin laboratuvar"ında bir özne konumuna yerleşmeyen ya da yerleşemeyenlerin bilgisinde ısrar edelim diyebilir. Haraway'in "*O halde konum(luluk) incinebilirlikle ilgili bir şeydir; konum(luluk), kapanım ve nihailik politikaları-*

na direnir [...] son kertede basitleştirmeye direnir”⁵ düsturu ile yakınlık kuruyor elinizdeki kitap.

Aynı zamanda bu kitap bilhassa yaşadığımız coğrafya üzerinde yaralanabilirlik—dünyayla ve başkayla ilişkimizde ve elbette doğanın güçleri karşısında daimi şiddete maruz kaldığımız ve yaralanma tehlikesiyle karşılaştığımız durumlar ve nitelikler—kavramının anlamını açıyor. Bu kavramın Türkiye’de katmanlaşan tarihsel, toplumsal ve bireysel vechelerini, kimlerin diğerlerinden daha yaralanabilir, daha kırılğan, daha güvencesiz olduğunu araştırarak kendine has hikâyeleştirme biçimini ortaya koyuyor. Bu yanıyla *EVDEKİ MELEĞİ ÖLDÜRMEK* feminist edebiyat eleştirisini zamsal ve mekânsal olarak genişletiyor. Tam da bu nedenle çok özel ve özenli bir çalışma olarak karşımıza çıkıyor. Edebiyat metinlerine sirayet eden ayrımcı, cinsiyetçi, ırkçı ve homofobik politikaların nihailiğine kuşkusunu düşürürken bunların zaman-mekânda kurban yaratmasına direnıyor. Direnen bir yazar, direnen bir okur talep ediyor hiç şüphesiz...

Onur Bütün “Giriş” yazısında okura şunları söylüyor:

“[...] bu yazılar, kadınların kişisel hikâyelerinden, kadın cinayetlerine, otobiyografik okuma ve yazma yöntemine, bildungsromanlardan, feminist kurama, mücadeleye, edebiyat eleştirisinin farklı biçim ve renklerine kadar çeşitli tartışmalara ve metinlere feminist bir filtreyle yaklaşıyor”.

Bu çok yönlü çerçevede bir araya getirilen yazılarda edebiyatın eril tarihçiliğinin görmezden geldiği cinsiyetler arasındaki asimetrik iktidar ilişkisi, kadın yazarın görünmezliği, feminist okur sorusu, edebiyatta erkeklikler ve eril edebiyat-

⁵ *Başka Yer*, “Konumlu Bilgiler”, Donna Haraway, Metis Yayınları, Çeviri: Güçsal Pusar, s: 112

tın yeniden incelenmesi ağırlıkta. Bu irdelemeler elbette yerleşik pratiklerin işleyişini sorgulamak ve kemikleşen düşünceleri kırmak için, tarihe ve tarih yazımına başka bir gözle bakmanın gerekliliğini bize anımsatıyor. Kendi hikâyelerimizi kurgulamamız ancak başkayı dinlemekten ve verili iklığe meydan okumaktan geçiyor. Bu düşüncenin altını çizen bu kitap, geçmişten gelen mırıldanmalar, fısıldamalar, suskunluklar, haykırışlar ve çılgınlıklar üzerinden birbirini gözetten anlatılarla Türkiye'deki feminist edebiyat tarih yazımının önemini vurguluyor. Toplumsal cinsiyet tarihine ve entelektüel tarihe katkılarıyla bilinen Fransız asıllı Amerikan tarihçi Joan W. Scott, feminist tarihin odağına aldıkları konusunda şu önemli noktayı atlamamamızı söyler bize. Feminist tarihin öncelikli meselesi kadınların geçmiş tecrübelerini belgelemek veya aktarmak değildir. Feminist tarihin esas müdahalesi geçmişe nasıl baktığı, geçmişe bakmanın diyalojik yordamlarını geliştirdiği ve bunlar üzerinden ataerki yapı ve kurumları dengesizleştirdiği ve sabitsizleştirdiğidir. Bu yapıyla feminist tarih yazımı bir dizi hazır cevabın veya reçetenin uygulanmaya konması veya yekpâre bir idealin benimsemesi anlamına gelmez. Sara Ahmed de *Feminist Bir Yaşam Sürmek* adlı kitabında benzer bir noktaya değinerek, feminist tarih yazımının adaletsiz ve eşitsiz bir dünyada nasıl daha iyi yaşanabileceğine dair etik sorular sormak anlamına geldiğinin altını ısrarla çizer.⁶ Kırılgan, eşitsiz ve adaletsiz ve en mühimi kadınlık, erkeklik rollerinin bize atandığı bir dünya üzerinde yaşıyorsak ve bu adaletsiz dünyada feminist tarihin peşine düşüyorsak eğer, cevaplar yerine sorularla ilgilenmemizi söyler Ahmed. Bizim ne tür bir dünya inşa etmek istediğimizi sorgulamamız gerektiğini ama ilkin bu "biz" kimdir ve kimlerden müteşekkildir diye sormamızın

⁶ *Feminist Bir Yaşam Sürmek*, Sara Ahmed, Sel Yayıncılık, Çevirmen: Beyza Sümer Aydaş s: 2

önemini vurgular. Ahmed için “biz” bir oluşturu. “Biz”i çıkarcamız politik yolun dayanak noktası kılmak yerine, onun ancak ulaşılmak istenen bir menzile, kendisine doğru yol aldığımız bir hedef olabileceğini dile getirir.⁷

Bence bu kitaptaki yazıların kadın tarihi çalışmalarına ve feminist edebiyat eleştirisine önemli katkısı da “biz”i bir oluş içinde görerek geçmişe bakmanın çok sesli, çok yönlü taraflarıyla okuru buluşturması ve ne tür bir dünya inşa etmek istediğimiz sorusunu okura yöneltmesidir. *EVDEKİ MELEĞİ ÖLDÜRMEK*, kadınlığın ve erkekliğin edebi temsillerine, farklı öznellik ve norm dışı tahayyüllere yakından bakarken geçmişle çarpışıp bir yüzleşmeye el veriyor; böylelikle feminist tarih yazımının nasıl olabileceği üzerine bizi düşündürüyor. Elinizdeki kitap üç bölüm olarak kurgulanmış. *FEMİNİST EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ YAZILARI* adlı ilk bölümde Onur’un sempozyum bildirimlerini ve çeşitli zamanlarda kaleme alınmış kitap eleştirilerini okuyoruz. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Osmanlı kadın yazarların toplumsal hafızadaki yeriyle, belki de yersiz yurtsuzluğuyla, başlayan bu bölüm günümüze değin uzanıyor.

İncelenen yazarlar arasında Peride Celal, Sevgi Soysal, Latife Tekin, Adalet Ağaoğlu, Jale Sancar, Hatice Meryem, Şafak Baba Pala, Arzu Bahar gibi isimler var. “1980-2002 Yılları Arasında Yayınlanmış Edebi Metinlerde Kadınların Çalışma Yaşamına Katılımı” adlı sempozyum bildirisi, kadının görünmeyen emeği, Türkiye’de kadın emeği ve istihdamı konusunda hem siyasi tarihe hem edebi tarihe başka türlü göz atmak gerekliliğini vurguluyor. Selahattin Demirtaş’ın *Leylan* ve *Efsun* adlı romanları, toplumsal cinsiyet odağından incelenerek ben ve öteki ilişkisini genişletip kurbanlaştırma ve sessizleştirme politikalarına feminist sesle direni-

⁷ A.g.e., s: 2-3

yor. İkinci bölüm *FEMİNİST ODALAR*, Bütün'ün *Birikim Güncel*'de yazdığı feminist eleştiri ve feminist edebiyat eleştirisi yazılarından oluşuyor. Başta dile getirdiğim yaralanabilirlik kavramının sorgulanması ve buradan yükselen konumlu tecrübe ve bilginin hikâye edilmesi en çok bu bölümde hissediliyor. Gündelik hayata sirayet eden sistematik ayrımcılık, cinsiyetçilik ve homofobi çeşitli metinlerde irdelenirken bütün bunlar *Feminist Odalar*'da adeta bir terapi koltuğuna yatırılıyor. Sözünü ettiğim analiz, Freudyen terapi koltuğunu pekiştirmenin elbette epeyce uzağında, hatta ona meydan okuyan nitelikte. Üçüncü bölüm *FEMİNİST ELEŞTİRİ* başlığı altında feminist tarih yazımına, queer kurama, madun çalışmalarına değiniyor. Bu bölüm Türkiye'de kültürel ve edebiyat çalışmalarından örnekler sunarken, karşılaştırmalı ve ilişkisel bir çerçeveye dünyadan örneklerle de bakışını derinleştiriyor. Kitaptaki *EDEBİYAT DIŞI YAZILAR*, Adile Naşit'ten Dahomey'deki Amazonlar'a, Korona virüsü ve pandemi tecrübelerinden, yaralanabilirliğin salgınla buluşan taraflarına uzanıyor.

Birinci sayısı 1886 yılında yayınlanan Osmanlı Müslüman kadınlarının çıkardığı ilk kadın dergisi *Şükûfezâr*'ın incelemesini de içeren bu kitap, *Şükûfezâr*'daki okuyucu mektuplarının, dergideki gazeller ve şiirlerin rolü üzerine unutulmuş ve geç keşfedilen kolektif bir belleği gün ışığına çıkarıyor. Bu inceleme, arkeolojik tarihleme yöntemini hem gözetip hem de onu feminist filtreleme aracılığıyla genişletiyor. Okuma ve yazma eylemini kadınlara ait bir faaliyet olarak tanımlayan *Şükûfezâr*'ın işlevine günümüzden bakan inceleme, kadınların yazdıklarını, ürettiklerini, arşivlerini yeniden değerlendirmek ve dolayısıyla tarihi yeniden yazmak için kıymetli bir başlangıç sunuyor.

Elinizdeki kitap sürprizli. Kitapta yazıların arasına özenle yerleştirilmiş bir fotoğraf albümü ve çalışmanın sonunda bir müzik kutusu bulunuyor. Fatma Aliye'den Sevgi Soysal'a, Virginia Woolf'tan Adalet Ağaoğlu'na uzanan fotoğraflar ile kadın sanatçıların besteleri ve ezgileri okuma deneyimimizi zenginleştiriyor. Ama en mühimi hikâyelerin / hikâyelerimizin çoğalmasına vesile olurken en zor zamanlarda bile umudumuzu yitirmememiz için bizi cesaretlendiriyor.

